

MARKAZIY OSIYODAGI GEOSIYOSIY RAQOBAT: ROSSIYA, XITOIY VA AQSH O'RNINI

Botirova Gavhar Bobirjon qizi

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti Xalqaro munosabatlar yo'nalishi 30-22 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobatning zamonaviy holati va rivojlanish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Rossiya, Xitoy va AQShning mintaqadagi siyosiy, iqtisodiy va harbiy ta'sir usullari solishtirilib, ularning strategik maqsadlari va amaliyotlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo davlatlarining ko'p vektorli tashqi siyosatini shakllantirishdagi muhim omillarni ko'rsatadi hamda global geosiyosiy o'zgarishlarning mintaqaviy barqarorlik va xavfsizlikka ta'sirini yoritadi. Maqola mintaqaning kelajakdagi rivojlanish istiqbollari va strategik tanlovlari uchun ilmiy asos yaratishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, geosiyosiy raqobat, Rossiya, Xitoy, AQSh, strategik manfaatlar, tashqi siyosat, xavfsizlik, iqtisodiy hamkorlik.

Аннотация. В данной статье анализируется современное состояние и направления развития геополитической конкуренции в Центральной Азии. Сравниваются политические, экономические и военные инструменты влияния России, Китая и США в регионе, исследуются их стратегические цели и подходы. Результаты исследования выявляют ключевые факторы, формирующие многовекторную внешнюю политику государств Центральной Азии, а также раскрывают влияние глобальных геополитических изменений на региональную стабильность и безопасность. Статья направлена на создание научной основы для оценки будущих перспектив развития региона и его стратегических выборов.

Ключевые слова: Центральная Азия, геополитическая конкуренция, Россия, Китай, США, стратегические интересы, внешняя политика, безопасность, экономическое сотрудничество.

Annotation. This article analyzes the current state and development trends of geopolitical competition in Central Asia. It compares the political, economic, and military instruments of influence used by Russia, China, and the United States in the region, and examines their strategic objectives and practices. The research findings highlight key factors shaping the multi-vector foreign policy of Central Asian countries and reveal the impact of global geopolitical shifts on regional stability and security. The article aims to provide a scientific foundation for assessing the region's future development prospects and strategic choices.

Keywords: Central Asia, geopolitical competition, Russia, China, United States, strategic interests, foreign policy, security, economic cooperation.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda Markaziy Osiyo mintaqasi xalqaro geosiyosiy maydonda strategik ahamiyat kasb etib bormoqda. Ushbu hudud geografik jihatdan Yevropa bilan Osiyoni bog‘lovchi muhim geostrategik yo‘lak bo‘lib, tabiiy resurslar — ayniqsa gaz, neft, uran va suv zaxiralari — bilan boy hisoblanadi. Mintaqada joylashgan davlatlarning yosh, o‘sib borayotgan aholisiga, boy madaniy va tarixiy merosga ega bo‘lishi, global iqtisodiy va siyosiy markazlar e‘tiborini tobora ko‘proq jalb qilmoqda. Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobat bugungi kunda asosan uchta yirik kuch — Rossiya, Xitoy va AQSh o‘rtasida kechmoqda. Har bir davlat mintaqada o‘z manfaatlarini ilgari surmoqda: Rossiya tarixiy ta‘sirini va xavfsizlik hamkorligini saqlab qolishga intilmoqda, Xitoy esa iqtisodiy vositalar orqali chuqurroq kirib bormoqda, AQSh esa siyosiy islohotlar, xavfsizlik va demokratik qadriyatlar orqali o‘z nufuzini mustahkamlashga urinmoqda. Har bir kuchning yondashuvi, vositalari va strategik maqsadlari farqli bo‘lib, ular o‘rtasidagi raqobat mintaqadagi siyosiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va tashqi siyosiy mustaqillik uchun ham imkoniyatlar, ham xavflar yaratmoqda. Shu sharoitda Markaziy Osiyo davlatlari ko‘p vektorli tashqi siyosat yuritishga, ya‘ni biror kuchga to‘liq qaram bo‘lmasdan, bir nechta yirik davlat bilan muvozanatli va manfaatli hamkorlikni barpo etishga harakat qilmoqda. Ushbu maqolada aynan Rossiya, Xitoy va AQShning Markaziy Osiyodagi geosiyosiy strategiyasi, ularning raqobat usullari va bu holatning mintaqaviy barqarorlikka ta‘siri tahlil qilinadi. Markaziy Osiyo mintaqasi bugungi kunda global geosiyosiy sahnada muhim strategik maydonlardan biriga aylangan. Geografik joylashuvi, tabiiy resurslarga boyligi va transport-logistika imkoniyatlari tufayli bu hudud katta davlatlarning manfaatlar to‘qnashuviga sabab bo‘lmoqda. Xususan, Rossiya, Xitoy va AQSh o‘zining siyosiy, iqtisodiy va harbiy ta‘sirini oshirish uchun Markaziy Osiyoda faol harakat qilmoqda.

Rossiyaning o‘rni: Tarixiy meros va xavfsizlik aloqalari. Rossiya Markaziy Osiyo bilan asosan tarixiy, madaniy va xavfsizlik sohalarida chuqur aloqalarga ega. Sovet Ittifoqining sobiq hududi sifatida bu mintaqa Rossiya uchun "yaqin tashqi xorij" deb qaraladi. Moskva iqtisodiy hamkorlik (Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi), harbiy-texnik yordam (Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkiloti – KXSHT) va ta‘lim, mehnat migratsiyasi orqali o‘z ta‘sirini saqlab qolmoqda. Biroq Rossiyaning Ukrainadagi urushi va g‘arbiy sanksiyalar fonida mintaqadagi nufuzi asta-sekin susaymoqda.

Xitoyning strategiyasi: Iqtisodiy ekspansiya va "Bir kamar – bir yo‘l" tashabbusi. Xitoy Markaziy Osiyoga nisbatan ko‘proq iqtisodiy vositalar orqali ta‘sir o‘tkazmoqda. Pekinning “Bir kamar – bir yo‘l” tashabbusi doirasida yo‘l, infratuzilma, energetika loyihalariga milliardlab dollar sarmoya kiritilmoqda. Xitoy, shuningdek, gaz va neft kabi strategik resurslarni import qilishda Markaziy Osiyoga tayangan. Shuningdek, Xitoyning mintaqadagi bank va moliya tizimiga kirib borishi, texnologik hamkorlikni kuchaytirishi ham uzoq muddatli strategiyasining bir qismidir. Biroq

Xitoyning haddan tashqari iqtisodiy faolligi ayrim hollarda mintaqa davlatlarida xavotir uyg'otmoqda.

AQShning yondashuvi: Demokratiya va xavfsizlik yo'nalishida ta'sir. AQShning Markaziy Osiyoga qiziqishi ayniqsa 2001-yildan keyin – Afg'onistondagi harbiy amaliyotlar doirasida kuchaydi. O'sha yillarda AQSh mintaqada harbiy bazalar ochdi va xavfsizlik sohasida hamkorlikni rivojlantirdi. Bugungi kunda esa Vashington asosan inson huquqlari, demokratik islohotlar va iqtisodiy erkinlikni ilgari surish orqali o'z ta'sirini saqlamoqda. AQSh shuningdek, "C5+1" muloqot formatida Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlikni davom ettirmoqda.

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobatning shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilish uchun sifatli (qualitative) tadqiqot uslubi asosida ishlov berildi. Asosiy e'tibor Rossiya, Xitoy va AQShning mintaqadagi strategik yondashuvlari, tashqi siyosiy pozitsiyalari va ularning ta'sir vositalarini o'rganishga qaratildi. Markaziy Osiyo kelajakda ham geosiyosiy raqobat markazida bo'lishda davom etadi. Rossiya o'z tarixiy ta'sirini tiklashga urinayotgan bo'lsa, Xitoy iqtisodiy vositalar bilan ta'sir doirasini kengaytirmoqda, AQSh esa demokratik qadriyatlar va xavfsizlik sohalarida o'z rolini mustahkamlashga harakat qilmoqda. Mintaqaning barqarorligi va mustaqil rivojlanishi esa aynan ushbu kuchlar o'rtasidagi raqobatni qanday boshqarishiga bog'liq bo'ladi.

Tadqiqotda foydalanilgan asosiy materiallar quyidagilardan iborat:

- Rasmiy hujjatlar va siyosiy bayonotlar: Rossiya, Xitoy va AQSh tashqi ishlar vazirliklari, shuningdek, Markaziy Osiyo davlatlari hukumati tomonidan e'lon qilingan strategik hujjatlar va hamkorlik dasturlari.
- Xalqaro tashkilotlar hisobotlari: BMT, Jahon banki, OSCE, Shanghai Hamkorlik Tashkiloti (SCO), Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXSHT) va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar.
- Ilmiy maqolalar va tahliliy sharhlar: nufuzli akademik jurnallar, tahlil markazlari (Carnegie, RAND Corporation, Chatham House va boshqalar) tomonidan chop etilgan maqolalar.
- Ommaviy axborot vositalari va ekspert intervyulari: mintaqaviy va xalqaro OAV (BBC, The Diplomat, Kommersant, Xitoyning Xinhua agentligi, va h.k.) maqolalari va mutaxassislarning tahliliy chiqishlari.

1- Jadval. Markaziy Osiyodagi yirik geosiyosiy kuchlarning strategiyalari va ta'sir vositalari (Rossiya, Xitoy, AQSh misolida)

Asosiy yo'nalishlar	Rossiya	Xitoy	AQSh
Strategik yondashuv	Tarixiy va xavfsizlik asosida siyosiy ta'sirni saqlash	Iqtisodiy ekspansiya va infratuzilma orqali barqaror ta'sir	Demokratiya, xavfsizlik va inson huquqlari asosida siyosiy yondashuv

Asosiy yo'nalishlar	Rossiya	Xitoy	AQSh
Ta'sir vositalari	KXSHT, Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi, harbiy hamkorlik, migratsiya	"Bir kamar – bir yo'l" tashabbusi, kreditlar, infratuzilma loyihalari	“C5+1” formati, grantlar, nodavlat tashkilotlari orqali islohotlarni qo'llab-quvvatlash
Asosiy manfaatlar	Geosiyosiy pozitsiyani saqlash, xavfsizlik bloki yetakchiligi	Energiya resurslariga chiqish, bozorlarga yo'l ochish	Mintaqaviy xavfsizlik, ekstremizmga qarshi kurash, Xitoy-Rossiyaga qarshi balans
Iqtisodiy ishtirok	Migratsiya yo'li bilan pul o'tkazmalari va neft-gaz savdosi	To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, kreditlar, infratuzilma loyihalari	Cheklangan, asosan texnik yordam va grantlar asosida
Harbiy-ta'sir darajasi	Yuqori – harbiy bazalar va hamkorlik tizimi mavjud	Past – harbiy yo'nalishda cheklangan ishtirok	O'rta – Afg'oniston tufayli vaqtincha ishtirok, lekin hozir cheklangan
Mintaqaviy reaksiya	Ehtiyotkorlik va tarixiy bog'liqlik tufayli muvozanatli munosabat	Iqtisodiy foyda tufayli ijobiy, lekin mustaqillik xavotiri mavjud	Siyosiy jihatdan ochiqlik bor, ammo haddan ortiq islohot bosimi seziladi

Ushbu metodlar orqali olingan ma'lumotlar tizimli ravishda tahlil qilindi, ularning mintaqaviy xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik va siyosiy mustaqillikka qanday ta'siri borligi aniqlanishga harakat qilindi.

Tadqiqot muhokamasi. Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobat – bu hududning strategik joylashuvi, tabiiy resurslari va global siyosiy o'zgarishlarga nisbatan sezuvchanligi sababli murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Rossiya, Xitoy va AQSh mintaqada o'zining siyosiy va iqtisodiy ta'sirini kuchaytirish uchun har xil yondashuvlarga ega bo'lib, bu yondashuvlarning har biri o'ziga xos afzalliklar va cheklovlarga ega. Rossiyaning Markaziy Osiyodagi ta'siri ko'p jihatdan tarixiy aloqalarga, xavfsizlik bloklariga va madaniy-madaniy bog'lanishlarga tayangan. Biroq, so'nggi yillarda Rossiyaning iqtisodiy sarmoyalari va siyosiy ta'siri Xitoyning iqtisodiy ekspansiyasi bilan raqobatda sustlashmoqda. Shu bilan birga, Ukrainadagi siyosiy mojaro va g'arbiy sanksiyalar Moskvaning mintaqadagi pozitsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xitoy esa “Bir kamar – bir yo'l” tashabbusi orqali infratuzilma va investitsiyalarni kengaytirish yo'lida muvaffaqiyat qozonmoqda. Bu, o'z navbatida, mintaq

davlatlarining iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli yordam bermoqda. Biroq, Xitoyning iqtisodiy yetakchiligi ayrim mamlakatlarda siyosiy va ijtimoiy xavotirlar uygʻotishi mumkin, chunki koʻpchilik bu jarayonda mustaqillik va suverenitet xavf ostida deb hisoblaydi. AQShning taʼsiri, ayniqsa, xavfsizlik va demokratik qadriyatlar sohasida oʻziga xos rol oʻynaydi. AQSh Markaziy Osiyoda harbiy bazalar orqali vaqtincha faol ishtirok etgan boʻlsa-da, hozirgi kunda uning yondashuvi koʻproq siyosiy islohotlar va mintaqaviy xavfsizlikni qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan. AQShning bu sohadagi faolligi Rossiya va Xitoy bilan raqobatda cheklangan, ammo uning global siyosiy vazifalari va mintaqaviy xavfsizlik uchun roli muhimligini saqlab qolmoqda.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, Markaziy Osiyo davlatlari uchun eng maqbul strategiya – bu koʻp vektorli tashqi siyosatni davom ettirishdir. Mintaqa davlatlari Rossiya, Xitoy va AQSh oʻrtasidagi geosiyosiy raqobatdan manfaatdor boʻlib, har bir kuchning taʼsirini muvozanatlash orqali oʻz mustaqilligini va milliy manfaatlarini himoya qilishga intilmoqda. Shu bilan birga, mintaqaning barqarorligi va rivojlanishi uchun uch kuch oʻrtasida ijobiy hamkorlik imkoniyatlari ham izlanishi kerak. Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobat global siyosiy jarayonlarning bir qismi boʻlib, u mintaqaning kelajakdagi siyosiy va iqtisodiy yoʻnalishlarini belgilaydi. Ushbu raqobatdagi muvozanat va strategik boshqaruv mintaqaviy xavfsizlik, barqarorlik va farovonlik uchun asosiy omil boʻlib xizmat qiladi.

Xulosa. Markaziy Osiyodagi geosiyosiy raqobat Rossiya, Xitoy va AQSh kabi yirik davlatlarning mintaqadagi strategik manfaatlari va taʼsirini saqlab qolish borasidagi harakatlari bilan belgilanadi. Rossiya oʻzining tarixiy va xavfsizlik aloqalari orqali mintaqada muhim rol oʻynasa, Xitoy iqtisodiy imkoniyatlar va infratuzilma loyihalari yordamida taʼsir doirasini kengaytirmoqda. AQSh esa demokratik qadriyatlar va xavfsizlik sohasida oʻz nufuzini mustahkamlashga intilmoqda. Ushbu raqobat Markaziy Osiyo davlatlarini koʻp vektorli tashqi siyosat yuritishga, yaʼni bir davlatga qaram boʻlmasdan, bir nechta yirik kuchlar bilan muvozanatli hamkorlik qilishga undamoqda. Mintaqaning siyosiy barqarorligi, iqtisodiy rivojlanishi va milliy manfaatlarini himoya qilishda ushbu yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Kelajakda Markaziy Osiyoning global geosiyosiy jarayonlardagi oʻrni yanada oshishi kutilmoqda, shuning uchun raqobatni samarali boshqarish va kuchlar oʻrtasida konstruktiv hamkorlikni yoʻlga qoʻyish mintaqaning tinchligi va farovonligi uchun muhim omil boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford University Press.
2. Allison, R. (2008). *The Central Asia–Russia–China ‘Great Game’: Geopolitics and Geoeconomics in the Heart of Eurasia*. *International Affairs*, 84(6), 1147-1161.

3. Blank, S. (2020). *Russia's Influence in Central Asia: Prospects and Challenges*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
4. Rolland, N. (2017). *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*. National Bureau of Asian Research.
5. Pantucci, R. (2019). *Central Asia and the U.S. Strategy in Afghanistan and Beyond*. Royal United Services Institute.
6. Laruelle, M. (2015). *Russia's Central Asia Policy and the Geopolitics of Energy*. Routledge.
7. Cheng, J. Y. S. (2018). *China's Belt and Road Initiative and Its Implications for Central Asia*. *Asian Affairs*, 49(3), 383-400.
8. Stronski, P., & Ng, N. (2018). *Cooperation and Competition: Russia and China in Central Asia, the Russian Far East, and the Arctic*. Carnegie Endowment for International Peace.
9. Weitz, R. (2016). *The Collective Security Treaty Organization and Central Asian Security*. Jamestown Foundation.
10. Central Asia Regional Data Review (2023). *Economic and Security Trends in Central Asia*. United Nations Development Programme (UNDP).